

Model indywidualnej przestrzeni informacyjnej w procesie badawczym – wstępne założenia

Ewa Głowacka

Institut Informacji Naukowej i Bibliologii, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

Mirosław Górny

Institut Językoznawstwa, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Małgorzata Kisilowska¹

Institut Informacji Naukowej i Studiów Bibliologicznych, Uniwersytet Warszawski

Zbigniew Osiński

Institut Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

Abstrakt

Cel/teza: wprowadzenie indywidualnej przestrzeni informacyjnej (IPI) jako konstruktów metodologicznego w badaniach procesów informacyjnych.

Koncepcja/metody badań: przyjęto założenie, że każdy użytkownik informacji działa w obrębie swojej przestrzeni informacyjnej, która jest wynikiem oddziaływania trzech sfer: zespołu umiejętności i doświadczeń informacyjnych użytkownika, zespołu jego świadomości informacyjnej (czyli m.in. postaw, uprzedzeń i przekonań związanych z działalnością informacyjną, ujawniających się w trakcie realizacji zadania informacyjnego) i rzeczywistej dostępności infrastruktury informacyjnej.

Wyniki i wnioski: cyfryzacja humanistyki jest istotnym czynnikiem kształtującym indywidualną przestrzeń informacyjną. Wykorzystanie modelu IPI może ułatwić wyjaśnienie mechanizmów zmian zachodzących pod wpływem rozwoju technologii informatycznych w procesach informacyjnych.

Zastosowania praktyczne: konstrukt IPI może być stosowany w badaniach zmian zachowań informacyjnych oraz czynników je kształtujących wśród różnych kategorii użytkowników.

Słowa kluczowe

Humanistyka cyfrowa. Indywidualna przestrzeń informacyjna. Infrastruktura informacyjna. Świadomość informacyjna.

Otrzymano: 29 czerwca 2015. Zrecenzowano: 8 listopada 2015. Zaakceptowano: 30 grudnia 2015.

1. Wprowadzenie

Pojawienie się pojęcia indywidualnej przestrzeni informacyjnej (IPI) ma związek z gwałtownym różnicowaniem się infrastruktury informacyjnej, z jej globalizacją i ostatecznie z kurczeniem się roli, jaką odgrywała dotąd biblioteka akademicka w działalności naukowej. Badacz zmuszony do korzystania z nowego typu systemu informacyjnego, w którym biblioteka jest tylko jednym z elementów, podejmuje liczne działania, nie mając na ogół

¹ Kontakt z autorami poprzez Małgorzatę Kisilowską – emka@uw.edu.pl

pewności czy są one właściwe i wystarczające z punktu widzenia jego potrzeb informacyjnych. Analiza tych działań wymaga nowych narzędzi, a w istocie nowego podejścia. Stąd, jak się wydaje, wielu badaczy procesów informacyjnych zwróciło uwagę na koncepcję przestrzeni informacyjnej. Jednak bardzo często pojęcie to pozostawało tylko efektywnym określeniem, stwarzającym pretekst do zbudowania kolejnej definicji i poprowadzenia na tej kanwie obszernych rozważań. Natomiast samo zastosowanie pojęcia przestrzeni informacyjnej w praktyce badawczej okazało się, jak dotąd, niewiele znaczące. Jednak koncepcja indywidualnej przestrzeni informacyjnej ma pewne zalety metodologiczne i jej wykorzystanie w badaniach procesów informacyjnych może pomóc w porządkowaniu zagadnień, nie mówiąc już o tym, że pozwala przyjąć nowy punkt widzenia na problem zachowania badacza w obrębie infrastruktury informacyjnej.

2. Pojęcie indywidualnej przestrzeni informacyjnej

Zastosowanie metafory „przestrzeni informacyjnej” Wouter Van Acker uzasadnia (Van Acker, 2010, 31), odwołując się do poglądów Paula Otleta i jego postrzegania uniwersum informacji jako kuli, przeciętej kilkoma osiami. To odwołanie służy pokazaniu pewnej opozycji między dawnym sposobem postrzegania biblioteki jako (fizycznie) przestrzeni książek, oraz współczesnym, szerszym – jako przestrzeni informacji właśnie. Ważną wskazówką jest tu „uwolnienie” treści od materii – swoboda zmiany nośnika przez informację.

Natomiast według Andrew Dillona jest to przede wszystkim ogół dostępnych treści (Dillon, 2000). Coraz trudniejsza do „obsługi”, ze względu na problem nadmiarowości, rosnący wraz z dostępem do zasobów elektronicznych. Można się po niej poruszać, korzystając z istniejących już hierarchii, sposobów organizacji treści. A. Dillon proponuje jednak, aby do „opanowania” tej przestrzeni, do skutecznego poruszania się w niej wykorzystywać również cechy semantyczne, znaczenie zapisów, sposoby ich interpretacji (Dillon, 2000, 523).

Przestrzeń informacyjna jest miejscem (ale też zapleczem, tłem) wielu różnych aktywności współczesnego człowieka, które są analizowane w aspekcie technicznym (organizacji i reprezentacji treści, innowacyjnych rozwiązań technicznych), jak również społecznym (grupy, społeczności, relacje między nimi) i kulturowym.

Przestrzenie informacyjne i ich interfejsy nie są niezbędnymi narzędziami technicznymi, ale artefaktami kulturalnymi, wymagającymi refleksji, krytyki, zmian (Dörk et. al., 2011, 2).

Cliff McKnight (2000) definiuje przestrzeń informacyjną jako obiekty (realne lub wirtualne), z których korzysta dana osoba w celu zdobycia informacji. Do opisu przestrzeni informacyjnej używa siatki konstruktów Kelly’ego (ang. *repertory grid*), zaprojektowanej do poznawania jednostkowych poglądów na świat i tworzenia jego modelu.

Te szerokie, uniwersalne interpretacje są przez niektórych autorów zawężane. Na przykład Hur-Li Lee (2003) proponuje model trzech koncentrycznych obszarów informacji, otaczających użytkownika: bezpośredni, w zasięgu ręki lub kilku kroków, przyległy/sąsiadujący (ang. *adjacent*), np. znajdująca się niedaleko biblioteka uniwersytecka, oraz zewnętrzny (ang. *outsider*), np. odległa księgarnia.

Z kolei Max H. Boisot (1995) używa pojęcia „przestrzeń informacyjna” jako konceptu pozwalającego badać rozprzestrzenianie się wiedzy i informacji w społeczeństwie, ich

ewolucję, społeczne procesy uczenia się, stabilizacji wzorów zachowań (wymiany), powstawania organizacji i instytucji, tworzenia się kultury (rozumianej w tym przypadku jako szczególna konfiguracja struktur i przepływów informacji), emanacji strategii produkcji i dzielenia się informacją w obrębie i pomiędzy grupami społecznymi.

W kontekście poszukiwania informacji (ang. *information seeking*) przestrzenie informacyjne są definiowane jako zazwyczaj odrębne zbiory danych, zawierające pojedyncze źródła, z potencjalnie odmiennymi metadanymi (Dörk et al., 2011, 8). Dzięki odpowiednim interfejsom i wizualizacji można je jednak przedstawić w sposób ciągły, połączony – jako „krajobraz informacyjny”.

Małgorzata Kisilowska (2011) zaproponowała wprowadzenie „przestrzeni informacyjnej” jako terminu informatologicznego, z definicją:

przestrzeń informacyjna jest to wielowymiarowy, dynamiczny, otwarty zbiór treści (danych i informacji), ich nośników oraz użytkowników (Kisilowska, 2011, 48).

Taka przestrzeń, zawężona do potrzeb indywidualnych, została przez nią nazwana „subiektywną” przestrzenią informacyjną.

Indywidualna przestrzeń informacyjna (IPI; ang. *personal information space*) bywa definiowana niejako w opozycji do ogólnej (publicznej) przestrzeni informacyjnej, jak np. przez Jacka Gwizdkę:

Na publiczne przestrzenie informacyjne składają się wszystkie źródła (zasoby) informacji i kanały jej przepływu. Indywidualna przestrzeń informacyjna zawiera informacje zebrane przez daną osobę; dana osoba może mieć wiele takich kolekcji (Gwizdka, 2006, 64).

Te przestrzenie oddziałują na siebie (można tu wskazać przykład z jednej strony personalizacji wiedzy, z drugiej – sposobów i konsekwencji aktywności w sieciach społecznościowych (Steinerova, 2008)), choć często nie zwraca się uwagi na relacje, jakie między nimi zachodzą. J. Gwizdka podkreśla, że poszukiwania prowadzone poza przestrzenią indywidualną powinny być postrzegane w kontekście tego, co użytkownik posiada w zbiorach własnych – i odwrotnie. IPI oddziałują m.in. na kształtowanie potrzeb informacyjnych, sposoby porządkowania (umieszczania w obrębie istniejącej struktury lub rozwijania jej) kolejnych obiektów i zbiorów informacyjnych.

Według Aparny Krishnana i Steve’a Jonesa (2005), indywidualne przestrzenie informacyjne charakteryzuje się za pomocą trzech podstawowych zmiennych: treści, jej organizacji oraz nieustannej interakcji użytkownika z własnymi zasobami. Są to twory unikatowe (niepowtarzalne, indywidualne), dość płynne, zmienne w czasie, wykorzystywane do wielu różnych działań i celów, a więc analizowane w różnych ujęciach i perspektywach.

W ujęciu S. Jonesa IPI odnosi się zarówno do praktyki, jak i badania aktywności jednostki, podejmowanych w celu zdobycia lub stworzenia, przechowywania, organizowania, zachowania, wyszukiwania, użytkowania i upowszechniania informacji potrzebnej do wykonywania zadań oraz wypełniania różnych ról. IPI dotyczy w szczególności organizowania i utrzymywania indywidualnych kolekcji informacji, w których fragmenty informacji, jak dokumenty papierowe, elektroniczne, wiadomości mailowe, zakładki webowe i odręczne notatki, są przechowywane do ponownego użycia w późniejszym czasie.

Leo Sauermann, Ludger van Elst i Andreas Dengel (2006) definiują *personal knowledge workspace* albo *personal information space* jako zespół wszystkich danych potrzebnych

jednostce do prowadzenia pracy badawczej, niezależnie od sposobu ich pozyskiwania przez użytkownika, a także źródła, formatu i autora.

IPI wiąże się też z problemem wizualizacji – optymalizacji sposobu przedstawiania przestrzeni informacyjnej, dla wygody użytkownika (Hornbaek & Hertzum, 2011).

Koncepcja IPI pojawia się często w kontekście zarządzania informacją osobistą (ang. *personal information management*) (Kljun & Dix, 2012). W takiej sytuacji to w IPI realizowane są wszystkie standardowe procesy informacyjne, w tym jej ocena, jak również ochrona prywatności. Mimo dostępu do narzędzi pracy wspólnej, wiele zadań związanych z wykonywaniem pracy zawodowej, w tym także zadań grupowych, jest realizowana w IPI. Matjaž Kljun i Alan Dix badali powody i sposoby wykorzystania IPI w pracy wspólnej, m.in. indywidualne sposoby nazywania i porządkowania treści (kojarzenie informacji raczej z osobami, od których je otrzymano, niż z projektami, tworzenie własnych kopii plików ze względu na łatwość dostępu). Termin *personal information management* (PIM) po raz pierwszy pojawił się w 1988 r. w artykule Marka W. Lansdale'a (1988).

Harry Bruce (2005) przytoczył definicję PIM utworzoną przez Victorię Bellotti i Iana Smitha w 2000 r., w której jest ona rozumiana jako praktyka zarządzania informacją, która pomaga w codziennym życiu. Podstawowym działaniem, zdaniem Bruce'a, jest tu proces zatrzymywania informacji dla dalszego wykorzystania. Każdy tworzy spersonalizowany podzbiór „informacyjnego świata”, który może wykorzystywać w momencie zaistnienia potrzeb informacyjnych. Ten podzbiór to spersonalizowana kolekcja informacji (SKI). W jej skład wchodzi różnorodny zasób: dokumenty, strony WWW, wiadomości e-mail, notatki, kalendarze, książki adresowe itp. ustrukturyzowane w rozmaity sposób. Jej modele tworzone celem opisanego zachowań podczas poszukiwania i wykorzystania informacji. Zgodnie z większością tych modeli użytkownik najpierw szuka informacji w swoich zasobach. Taką koncepcję przedstawił również już w 1945 r. Vannevar Bush, pisząc o projekcie MEMEX. Opisał on zmechanizowany prywatny plik i bibliotekę, w której jednostki przechowują wszystkie swoje książki, zapiski i komunikaty, co sugeruje, że Bush nakreślił wizję SKI (Bruce, 2005). Później koncepcja SKI była opisywana przez Barbarę H. Kwasnik (1991) i Thomasa W. Malone'a (1983) jako *personal information environment* (indywidualne środowisko informacyjne) oraz jako *information space* (przestrzeń informacyjna) przez C. McKnighta (2000). Również Marcia Bates zwracała uwagę na tworzenie przez każdego SKI jako własnego podzbioru świata informacji i używała tu metafory *farming*. Uważała, że ludzie „uprawiają” (ang. *farm*) informacje, gdyż chcą zmniejszać wysiłek związany z jej wyszukiwaniem. Bates porównywała zbieranie informacji do jej uprawiania, pokazując, jak „pielegnujemy” zasoby, organizując ich kolekcje w celu późniejszego wykorzystania. Zatem SKI jest definiowana jako przestrzeń, do której sięgamy na samym początku wyszukiwania. Jest to zbiór zasobów i kanałów informacyjnych, które użytkownik zgromadził, przechowuje i organizuje w odpowiedzi na określony zakres bodźców (za: Bruce, 2005).

Szczególne studium dotyczące IPI poświęcono nauczycielom szkół średnich (Diekema & Olsen, 2011). Badano w nim, w jaki sposób nauczyciele zarządzają swoimi IPI. W tym celu starano się określić „kontekst informacyjny”, wskazać najważniejsze obiekty w IPI nauczycieli, ustalić zasady porządkowania i wykorzystywania dokumentów oraz wskazać elementy wspólne dla nauczycieli.

Idealna IPI (obejmująca sferę fizyczną i elektroniczną) zapewnia nauczycielom relevantną informację w sytuacji potrzeby, poprawiając ich wydajność i sprawność, a przez to

jakość kształcenia (Diekema & Olsen, 2011). PIM natomiast jest rozumiane jako działania związane z zarządzaniem IPI, w tym trzy podstawowe: (1) znajdowanie i odszukiwanie, (2) przechowywanie oraz (3) porządkowanie (organizowanie) i interpretowanie.

3. Rozszerzone rozumienie pojęcia IPI

Według Jely Steinerovej (2008), IPI obejmuje nie tylko zasoby informacyjne, ale także stan wiedzy, emocje i motywy decyzyjne użytkownika (czyli – dyspozycje motywacyjne i instrumentalne), które tworzą podstawę oceny relewancji w środowisku elektronicznym. Trzeba dodać, że taka definicja została opracowana na konkretne potrzeby fenomenograficznego badania relewancji informacji.

Wydaje się, że podejście Steinerovej, najlepiej ze wszystkich przedstawionych tu koncepcji, odzwierciedla sytuację rzeczywistą, w której znajduje się badacz. Jest bowiem podejściem uwzględniającym, poza czynnikami techniczno-organizacyjnymi, także czynnik psychologiczny.

Badacz uzyskuje dostęp do pewnych zasobów informacyjnych. Ma też określone umiejętności, które pozwalają mu zasoby informacyjne lepiej czy gorzej wykorzystywać. Czyli o zakresie i sposobie korzystania z infrastruktury informacyjnej w dużej mierze decydują realne możliwości użytkownika.

Na to wszystko nakłada się pewna strategia informacyjna, którą kieruje się każdy użytkownik informacji będący członkiem społeczności akademickiej, bez względu na to czy sobie to uświadamia, czy nie. Chodzi tutaj przecież o sprawę inwestowania swego czasu i pieniędzy, o podejmowanie działań obarczonych w końcu pewnym ryzykiem (przecież nie ma gwarancji, że poszukiwania informacji zakończą się sukcesem. Nie ma też pewności, że publikacja zostanie przyjęta do druku). Mówimy tu także o publikowaniu, czyli o działaniach, które nie zawsze kończą się sukcesem. Ale i samo gromadzenie informacji i jej analizowanie jest działalnością na tyle czasochłonną, że zazwyczaj jest ona planowana. I w jednym, i w drugim przypadku, obok rzeczowej kalkulacji, do głosu dochodzą przekonania badacza, jego oceny, sądy, analizy – nie zawsze w pełni racjonalne. Można zatem mówić o świadomości informacyjnej, która jest po prostu wynikiową całego zbioru wiedzy, doświadczeń, a nawet uprzedzeń.

Koncepcja IPI jest, w naszym rozumieniu, konstruktem metodologicznym, którego zadanie polega na zmianie dotychczas dominującej perspektywy badawczej. Rzecz jasna nie chodzi o zastosowanie podejścia, które ma zastąpić dotychczasowe i okazać się najbardziej efektywnym poznawczo (w naukach społecznych to się raczej nie zdarza). Idzie tylko o zmianę ujęcia zagadnienia, co daje nadzieję na uzyskanie rezultatów badawczych poszerzających naszą wiedzę o zjawiskach i procesach informacyjnych.

Tu warto zwrócić uwagę na fakt, że podobne pojęcia jak „świadomość informacyjna” (można mieć zastrzeżenia do tego terminu, ale trudno znaleźć lepsze określenie) w innych dziedzinach nauk społecznych są już od dawna używane. Na przykład pojęcie „habitus” w rozumieniu reprezentowanym przez Pierre’a Bourdieu koresponduje w pewnym stopniu z pojęciem świadomości informacyjnej jako części IPI, bowiem jest to w najkrótszym ujęciu

zespół względnie trwałych dyspozycji do działania, myślenia, postrzegania świata oraz przeżywania emocji w określony sposób (Sowa, 2011, 13).

Pojęciem „information habitus” posłużyła się Laura Robinson (2009) – socjolog badająca m.in. zjawisko nierówności cyfrowych wśród amerykańskiej młodzieży.

Przyjmujemy tutaj, że IPI składa się z trzech głównych elementów. Są nimi:

- (1) Zespół umiejętności i doświadczeń informacyjnych konkretnego użytkownika. Chodzi o umiejętności i doświadczenia związane ze źródłami informacji, narzędziami do ich obsługi, chodzi także o wiedzę na temat infrastruktury informacyjnej, a szczególnie obszarów piśmiennictwa dotyczących dyscypliny uprawianej przez danego użytkownika. Zespół ten w pewien sposób określa dostępny subiektywnie danemu użytkownikowi obszar infrastruktury informacyjnej.
- (2) Zespół jego świadomości informacyjnej: zespół przekonań i sposobów postrzegania aktywności informacyjnej, skłonności do podejmowania określonych działań informacyjnych, czasami wręcz uprzedzeń. Jest to także sposób traktowania piśmiennictwa naukowego – z jednej strony jako środka upowszechniania wyników prac, ale z drugiej jako narzędzia umożliwiającego awans zawodowy. W najszerszym tego słowa rozumieniu można tu mówić o strategii informacyjnej naukowca.
- (3) Rzeczywista dostępność infrastruktury informacyjnej w odniesieniu do danego użytkownika. Chodzi tu o część infrastruktury informacyjnej, która jest obiektywnie dostępna danemu użytkownikowi, bez względu na to, co on sam o tej dostępności sądzi. Jego osąd wynika bowiem z jego wiedzy na temat infrastruktury informacyjnej, o czym traktuje pierwszy element IPI.

4. IPI jako instrument badawczy

Cyfryzacja sfery humanistyki wpływa niewątpliwie na wszystkie elementy IPI. Zmienia infrastrukturę informacyjną, m.in. zwiększając dostępność wielu rodzajów zasobów. Stawia przed użytkownikiem nowe wyzwania, jeśli idzie o umiejętności korzystania z infrastruktury informacyjnej. Wreszcie wpływa na stan świadomości informacyjnej użytkownika.

Zatem, znając mechanizmy kształtowania IPI, możemy przewidywać w pewnym zakresie skutki zmian technologii informacyjnych w obrębie szeroko rozumianych procesów informacyjnych.

Na tym właśnie polega rola IPI – a mówiąc ściślej wiedzy o IPI – jako narzędzia badawczego. Jeśli rozumiemy mechanizmy rządzące kształtowaniem IPI, możemy przewidywać efekty cyfryzacji, bowiem z punktu widzenia badacza procesów komunikacji naukowej użytkownik informacji jest w przedstawionym tutaj ujęciu reprezentowany przez swoją indywidualną przestrzeń informacyjną. A ponieważ cyfryzacja oznacza istotne zmiany w obszarze infrastruktury informacyjnej, tym samym wpływa na kształt IPI (dostępna infrastruktura informacyjna jest przecież elementem IPI), a ta w ostatecznym rozrachunku decyduje o działaniach informacyjnych badacza.

Można oczywiście przyjąć model badawczy pomijający IPI, polegający na bezpośredniej analizie relacji między procesami cyfryzacji a zachowaniami informacyjnymi badacza. Jednak już samo wprowadzenie do procesu badawczego pośredniego elementu jakim jest IPI może się okazać bardzo pomocne, bo wyraźnie wyszczególnia obiekty istotne dla obszaru badań i wskazuje ewentualne relacje, które mogą między nimi zachodzić. Mówiąc krótko – porządkuje obszar badań.

Jeśli natomiast badacz wykorzystujący IPI dysponuje jeszcze odpowiednio dużą wiedzą o relacjach zachodzących wewnątrz IPI, wówczas jego szanse na osiągnięcie bardzo wartościowych wyników poważnie wzrastają.

Nie ma żadnego wzorcowego sposobu wykorzystania IPI w badaniach procesów informacyjnych. Jedynym założeniem jest tu uwzględnianie IPI (i oczywiście wiedzy o niej) wszędzie tam, gdzie staramy się wyjaśnić mechanizm procesów informacyjnych, w których uczestniczy człowiek – odbiorca bądź twórca informacji. Tutaj proponujemy jeden ze sposobów.

Z tego, co dzisiaj wiemy o cechach IPI, możemy założyć z bardzo dużym prawdopodobieństwem, że w praktyce można na ich podstawie wyodrębnić trzy podstawowe typy IPI. Ich kształt określają prawdopodobnie cechy osobowości badacza, w powiązaniu z jego doświadczeniem. Cechy te zostały wybrane jako kryterium podziału z kilku względów. Po pierwsze, należą one w naszej opinii prawdopodobnie do najbardziej stabilnych. Po drugie, są w pewnym sensie cechami nadrzędnymi, czyli większość pozostałych cech IPI, które można wyodrębnić jest im podporządkowana. Poza tym cechy związane ze sferami dostępności infrastruktury informacyjnej i umiejętności informacyjnych są raczej słabo zróżnicowane, w przypadku zdecydowanej większości humanistów pracujących w podobnym, pod wieloma względami, środowisku akademickim. Nawet jeśli mamy tam do czynienia z pewnymi różnicami, to są one względnie łatwe do zniwelowania.

Zasadnicze różnice występują właśnie na poziomie świadomości informacyjnej. Cechy, o których mowa, mogą być uznane za część zbioru parametrów charakteryzujących obszar świadomości informacyjnej badacza. W tym przypadku parametrem jest sposób działania, a jego wartościami są typy sposobów działania i ich intensywność.

Przyjmujemy – na podstawie dotychczasowych osobistych doświadczeń i obserwacji – trzy podstawowe typy sposobów działania w obrębie IPI.

Typ A oznacza systematyczne i skrupulatne działania zmierzające do ogarnięcia całości piśmiennictwa związanego z daną problematyką. Osoba reprezentująca ten typ stara się zapoznać ze wszystkimi publikacjami, które w jej ocenie dotyczą danej dziedziny.

Typ B oznacza działania nakierowane na wybór publikacji o pewnym poziomie oryginalności, a jednocześnie poprawnych merytorycznie. Osoba należąca do tej grupy szuka pozycji w jej opinii istotnych z punktu widzenia danej dyscypliny, reprezentujących wysoki poziom merytoryczny.

Typ C wiąże się z dość przypadkowym wyborem pewnej liczby publikacji. Liczba ta zależy od wymogów recenzentów, a ściślej od wyobrażeń badacza o tych wymogach. Badacz reprezentujący ten typ na ogół wybiera publikacje łatwo dostępne. Gromadzi je wtedy, kiedy pracuje nad jakimś tematem.

W obrębie każdego z typów mamy do czynienia z różnym stopniem intensywności działań (jak już wspomniano wcześniej) tudzież z innym poziomem kompetencji merytorycznych. Zatem w rzeczywistości mamy trzy skupiska cech odpowiadających wyodrębnionym przez nas typom. W efekcie niektóre osoby mogą funkcjonować na pograniczach wymienionych typów i oczywiście w jakimś zakresie mogą co jakiś czas oddalać się od tych obrzeży w kierunku centrum. Przyjmujemy jednak, że zmiana głównego typu jest wyjątkowo rzadka i najczęściej badacz pozostaje w jego obrębie przez całe swoje zawodowe życie.

Pierwszym etapem postępowania badawczego związanego z badaniem wpływu cyfryzacji sfery humanistyki na procesy informacyjne będzie skonstruowanie kilku modeli IPI wykorzystywanych właśnie jako narzędzia. Jak już wspomniano – można wyodrębnić trzy typy

IPI biorąc pod uwagę tylko element zwany „świadomością informacyjną”. Zatem mamy trzy wyjściowe modele IPI. W każdym z nich należy „wymienić” element „infrastruktura informacyjna” na taki, który zakłada określony stopień cyfryzacji infrastruktury informacyjnej.

Na podstawie wiedzy o relacjach między elementami IPI staramy się określić zmiany, które zajdą w kształcie IPI należącym do jednego z wyodrębnionych typów. Kolejnym etapem jest weryfikacja przewidywań na podstawie odpowiednio zaprojektowanych badań i ewentualne powtórzenie całego procesu, po podstawieniu nowego elementu infrastruktury informacyjnej, różniącego się od poprzedniego stopniem cyfryzacji.

Model IPI jest w istocie zbiorem elementów powiązanych relacjami. Samo wyróżnienie poszczególnych elementów i wskazanie relacji między nimi – jak wspomniano powyżej – ułatwia proces badawczy poprzez uporządkowanie obszaru badań. Wiedza na temat właściwości poszczególnych elementów, funkcji jakie one spełniają, a także wiedza o cechach poszczególnych relacji pozwala przeprowadzać na modelu IPI różnego rodzaju symulacje. Nie należy oczywiście oczekiwać tutaj bardzo dokładnych wyników. Nie jest to możliwe w układzie, w którym bardzo trudno jest ustalić parametry o mierzalnych wartościach. Do takich „trudnych” parametrów należy m.in. stabilność.

Poszczególne elementy charakteryzuje określona stabilność, czyli stopień podatności na zmiany. Przymuszczenie najbardziej stabilnym elementem IPI jest wspomniany cały zespół świadomości informacyjnej, a w jego obrębie sposób działania. Problem polega na sposobie pomiaru tej stabilności.

Jeśli zejdziemy na poziom jednego z trzech głównych elementów IPI, możemy wyodrębnić podelementy, które powiązane z sobą stanowią pewną charakterystyczną konfigurację dla danej IPI. Zakładając możliwość ustalenia przestrzeni stanów, które mogą one przyjmować, a równocześnie badając ich stabilność (czyli odporność na zmiany) i charakter relacji występujących między nimi, mamy szansę poznania reakcji w obrębie danej IPI na pewne kierunki ucyfrowienia infrastruktury informacyjnej. Jest to jednak ujęcie wymagające tak dużej wiedzy na temat wszystkich elementów IPI, że wydaje się w praktyce mało przydatne. Natomiast może mieć ono swoje znaczenie dla badacza jako narzędzie pomocnicze.

Budowa modelu IPI złożonego z sieci elementów powiązanych relacjami i określenie hipotetycznych przestrzeni stanów dla poszczególnych elementów pozwala uzyskać kompletny obraz IPI oparty na dotychczasowej wiedzy. Bez wątpienia model taki ma znaczenie porządkujące, ale wydaje się że ważniejsze jest to, że wskazuje on obszary, o których nasza wiedza jest dalece niedostateczna i oparta jedynie na przypuszczeniach. Poza tym ten hipotetyczny model może okazać się bardzo użyteczny, jeśli badacz zacznie „podstawiać” w nim elementy o innej wartości parametrów i relacje o innej postaci. Wówczas możliwe jest wychwycenie pewnych sprzeczności, zachowań odbiegających od przewidywanych itd.

Realizacja takich eksperymentów może przebiegać na różnym poziomie szczegółowości. Możemy to zilustrować na bardzo uproszczonym przykładzie. Ponieważ interesuje nas wpływ procesu cyfryzacji infrastruktury informacyjnej na IPI, to po pierwsze, musimy ustalić dominujące cechy tego procesu, a po drugie, wśród niestabilnych elementów IPI szukać tych, które są niejako na pierwszej linii kontaktu z infrastrukturą informacyjną.

Cyfryzację humanistyki charakteryzują następujące cechy mające znaczenie dla użytkownika informacji:

- skraca czas dostępu do opracowań i źródeł informacji,

- umożliwiła dostęp w ogóle do wybranych obiektów (niektóre pozycje mogą być w praktyce niedostępne dla badacza jeśli pozostają w postaci papierowej),
- skracza czas działań informacyjnych typu przeglądanie i wyszukiwanie opracowań i źródeł,
- pozwala na wieloaspektowe i wydajne analizowanie źródeł informacji.

Nie podajemy tutaj żadnych wartości liczbowych z uwagi na ograniczoną objętość artykułu i niemożność zaprezentowania z tego powodu całego procesu interpretacji. Poza tym w tym przykładzie wartości te nie mają większego znaczenia. Jest oczywiste, że skrócenie czasu jest tak duże (wyszukiwanie i pozyskiwanie opracowań cyfrowych skracza czas procesów średnio ok. 30–40 razy – według danych pochodzących z obserwacji), że z tego względu atrakcyjność infrastruktury cyfrowej dla badacza nie podlega dyskusji.

Można rzecz jasna przypuszczać, że tak wydatne skrócenie czasu przekłada się na większą liczbę wykorzystywanych opracowań. Innym efektem zmian dostępności infrastruktury informacyjnej może być stopniowe wykluczanie piśmiennictwa, które nie uległo digitalizacji. Jednak nie jest to takie oczywiste, bo w grę wchodzi jeszcze inne czynniki związane ze sferą świadomości informacyjnej. I tutaj istotne jest poszukiwanie elementów najmniej stabilnych – czyli najbardziej podatnych na zmiany. I odwrotnie – część elementów jest bardzo stabilna i zmiany te może hamować, czy wręcz uniemożliwić. Wydaje się, że sposób działania – czyli wymienione trzy podstawowe typy – należą do najbardziej stabilnych. Zatem proces badawczy w tym przypadku koncentrować się będzie przede wszystkim na obszarze świadomości informacyjnej. Ten element IPI zadecyduje ostatecznie o efektach cyfryzacji. Tak jak wcześniej wskazano, nie ma tu jednak miejsca na szczegółową analizę tych zależności. Na tym poziomie ogólności nie ma też takiej potrzeby.

Czy zmiany ograniczą się tylko do tych dwóch wspomnianych efektów? Odpowiedź na to pytanie jest bardzo trudna, bowiem w grę wchodzi tutaj jeszcze dwa czynniki. Pierwszy to niedostatek wiedzy na temat modelu cyfryzacji infrastruktury informacyjnej. Dysponujemy raczej licznymi cząstkowymi opisami przeładowanymi faktografią, a nie modelem uwidaczniającym wyraźnie wektory zmian. Drugim czynnikiem jest czas. Upływ czasu powoduje przede wszystkim pojawianie się nowych użytkowników informacji z odmienną IPI. To jest oczywiste – nowe pokolenie badaczy ma inne, niż pokolenie „zasiedziało”, doświadczenia i umiejętności wyniesione ze świata pozaakademickiego. Następuje nieuchronna dyfuzja tego doświadczenia do pozostałej części środowiska akademickiego. Nie znamy mechanizmu tego procesu, aczkolwiek z wrywkowych obserwacji można wyciągnąć wniosek, że jest to proces nie tyle powolny, co punktowy i tym samym dość rzadki. Niemniej nie wydaje się, aby w najbliższych kilku latach widoczny był wyraźnie inny efekt zmian niż ten, który związany jest ze zróżnicowaniem intensywności wykorzystania różnych obszarów piśmiennictwa. Proces ten wykazał już w pewnym sensie James A. Evans (2008), choć postępująca digitalizacja efekt ten może stopniowo niwelować.

Natomiast digitalizacja źródeł do badań wywoła zapewne poważniejsze zmiany. Łatwy dostęp do wielu źródeł może dać wyraźną i trudną do zniwelowania przewagę pewnej grupie badaczy. Z punktu widzenia IPI nie znajdą tu na razie poważniejsze zmiany, poza właśnie rozszerzeniem dostępności do źródeł. Niemniej część badaczy wykorzysta narzędzia do analizy tych źródeł (jeśli będzie miała do nich dostęp i będzie umiała się nimi posłużyć) i tym samym uzyska efekty nieosiągalne dla pozostałych. Będą to przede wszystkim badacze, którzy do środowiska akademickiego trafili już z predyspozycjami do korzystania

z pewnych narzędzi informatycznych. Poza tym cyfryzacja źródeł do badań obejmuje na razie bardzo niewielki obszar. W praktyce wielu historyków musi korzystać nadal ze źródeł tradycyjnych. Obszar IPI odpowiadający za umiejętności wykorzystywania nowych narzędzi i skłonność do ich stosowania uchodzi za bardzo stabilny. Zatem cyfryzacja infrastruktury informacyjnej w najbliższych latach nie spowoduje raczej radykalnych zmian IPI, po prostu zasób cyfrowy stopniowo zastąpi zasób papierowy. W rezultacie ulegnie skróceniu czas poświęcony na uzyskiwanie informacji typu opracowania, w jakimś zakresie zostanie poszerzony obszar publikacji wykorzystywanych, a równocześnie publikacje w postaci drukowanej będą pomijane. Jednak nie zmieni to jeszcze zasadniczo obrazu IPI i tym samym sposobu działania zdecydowanej większości badaczy humanistów. Dopiero powszechna digitalizacja źródeł archiwalnych, rozwój narzędzi do ich analizy i zmiana pokoleniowa wpłyną radykalnie na ukształtowanie się nowego IPI.

5. Konkluzje

Nasza wiedza o kształtowaniu IPI jest obecnie bardzo uboga. Co więcej – tak jak się twierdzi w przypadku „habitus” – nigdy zapewne nie będzie pełna. Ale taka jest natura procesów społecznych. Niemniej IPI stwarza szansę na lepsze zrozumienie procesów informacyjnych – w tym wypadku na prognozowanie efektów zmian technologicznych w infrastrukturze informacyjnej.

Podjęcie IPI uwzględni rzeczywisty stosunek użytkownika do piśmiennictwa naukowego i do całej infrastruktury informacyjnej w ogóle, zarówno jako odbiorcy, jak i twórcy informacji. Odrzuca model idealistyczny zakładający optymalność działań użytkownika z punktu widzenia systemu nauki (również postrzeganego jako model idealny). Przyjmuje natomiast model działań optymalny z punktu widzenia interesów badacza i dopuszcza istnienie pewnego obszaru przypadkowości.

Podjęcie IPI nie jest jedynym sposobem badania procesów informacyjnych. Jest po prostu jedną z prób zmierzenia się ze złożonością procesów informacyjnych poprzez zmianę perspektywy badawczej.

Bibliografia

- Boisot, M.H. (ed). (1995). *Information Space. A Framework for Learning in Organizations, Institutions and Culture*. London & New York: Routledge.
- Bruce, H. (2005). Personal, anticipated information need [online]. *Information Research*, 10(3), [19.03.2014], <http://www.informationr.net/ir/10-3/paper232.html>
- Diekema, A.R.; Olsen, M.W. (2011). Personal Information Management Practices of Teachers. *Proceedings of the American Society for Information Science and Technology*, vol. 48, no 1, 1–10.
- Dillon, A. (2000). Spatial-semantics: How Users Derive Shape from Information Space. *Journal of the American Society for Information Science*, 51(6), 521–528.
- Dörk, M.; Carpendale, S.; Williamson, C. (2011). The Information Flaneur: A Fresh Look at Information Seeking [online]. In: *ACM CHI Conference on Human Factors in Computing Systems, May 7–12, 2011, Vancouver, BC, Canada, [30.04.2015]*, <http://mariandoerk.de/informationflaneur/chi2011.pdf>
- Evans, J.A. (2008). Electronic Publication and the Narrowing of Science and Scholarship. *Science*, 321, 395–399.

- Gwizdka, J. (2006). Finding to keep and organize: Personal information collections as context [online]. In: *Personal Information Management. A SIGIR 2006 Workshop*, [30.04.2015].: <http://pim.ischool.washington.edu/pim06/files/gwizdka-paper.pdf>
- Hartel, J.; Thomson, L. (2011). Visual Approaches and Photography for the Study of Immediate Information Space. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 62(11), 2214–2224.
- Hornbaek, K.; Hertzum, M. (2011). The Notion of Overview in Information Visualization. *International Journal of Human-Computer Studies*, 69, 509–525.
- Kisilowska, M. (2011). Przestrzeń informacyjna jako termin informatologiczny. *Zagadnienia Informatyki Naukowej*, 2, 35–52.
- Kljun, M.; Dix, A. (2012). *Collaboration practices within personal information space* [online]. In: *Personal Information Management (PIM 2102), workshop at CSCW 2012*, Feb 11, 2013, Seattle [17.03.2014], <http://alandix.com/academic/publist-2012.html>
- Krishnan, A.; Jones, S. (2005). TimeSpace: Activity-based Temporal Visualization of Personal Information Spaces. *Personal Ubiquitous Computing*, 9(1), 46–65.
- Kwasnik, B.H. (1991). The importance of factors that are not document attributes in the organization of personal documents. *Journal of Documentation*, 47(4), 389–398.
- Lansdale, M.W. (1988). The psychology of personal information management. *Applied Ergonomic*, 19(1), 55–66.
- Lee, H.-L. (2003). Information Spaces and Collections: Implications for Organization. *Library & Information Science Research*, 25, 419–436.
- Malone, T. (1983). How do people organize their desks? Implications for the design of office information systems. *Proceedings of ACM Transactions on Office Information Systems*, 1(1), 99–112.
- McKnight, C. (2000). The personal construction of information space. *Journal of the American Society for Information Science*, 51(8), 730–733.
- Robinson, L. (2009). A Taste for the Necessary: A Bourdieuan Approach to Digital Inequality. *Information, Communication & Society*, 12(4), 488–507.
- Sauermann, L.; van Elst, L.; Dengel, A. (2007). PIMO – a Framework for Representing Personal Information Models [online]. In: *Proceedings of I-Semantics 2007*, [19.03.2014], <http://www.dfki.uni-kl.de/~sauermann/papers/sauermann+2007b.pdf>
- Sowa, J. (2011). *Fantomowe ciało króla*. Kraków: Universitas.
- Steinerova, J. (2008). Seeking Relevance in Academic Information Use. *Information Research*, [online], 13(4) [17.03.2014], <http://www.informationr.net/ir/13-4/paper380.html>
- Van Acker, W. (2010). Reconnecting Library Architecture and the Information Space. *Art Libraries Journal*, 35(4), 29–34.

The Model of the Individual Information Space in a Research Process – Preliminary Assumptions

Abstract

Purpose/thesis: The individual information space (IIS) as a methodological construct can be applied in exploration of information processes.

Approach/methods: It is assumed that every information user operates within his or her information space, which is a product of interaction of three domains: the user's set of information-related skills and experience, the user's information awareness (including attitudes, prejudices, and convictions

concerning information-related activity, surfacing during the performance of relevant tasks), and the actual availability of an information infrastructure.

Results and conclusions: The digitization of the humanities is a significant factor that shapes the individual information space. The use of the IIS model may facilitate the explanation of the mechanisms behind the changes occurring in information processes as a result of the development of information technologies.

Practical implications: the IIS concept can be applied in research concerning changes of information behaviours and their variables in different groups of users.

Keywords

Digital humanities. Individual information space. Information awareness. Information infrastructure.

Dr hab. EWA GŁOWACKA – profesor UMK i dyrektor Instytutu Informacji Naukowej i Bibliologii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Jej zainteresowania naukowe skupiają się wokół metodologii oceny jakości zasobów i usług biblioteczno-informacyjnych, zarządzania jakością i wiedzą. Wybrane publikacje: Studium zastosowania kompleksowego zarządzania jakością (TQM) w bibliotekoznawstwie i informacji naukowej, Toruń 2000; Społeczne korzyści z funkcjonowania bibliotek. Obszary, metody analizy i oceny. Przegląd Biblioteczny 2013, 4, 431–439; E. Głowacka, L. Derfert-Wolf, Wskaźniki funkcjonalności elektronicznych usług bibliotecznych według Raportu Technicznego ISO/TR 20983. Przegląd Biblioteczny 2006, 4, 445–460. Udział w przygotowaniu publikacji: 25%

Kontakt z autorką:

egt@umk.pl

Instytut Informacji Naukowej i Bibliologii

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

Collegium Humanisticum UMK

ul. Wł. Bojarskiego 1

87–100 Toruń

Dr hab. MIROSLAW GÓRNY, profesor UAM, kierownik Zakładu Systemów Informacyjnych w Instytucie Językoznawstwa UAM. Wybrane publikacje: From the Old-Fashioned Library to the Public Library: Changes in the Cultural Functions of Polish Academic Libraries. [W:] W. Graves III et al., Advances in Library Administration and Organization. Emerald. Bingley 2009, 27, 109–122; M. Górny, P. Wierzchoń, Polish Digital Libraries as a Philologists' Tools. Poznań, 2010; M. Górny, J. Mazurek, Key Users of Polish Digital Libraries. The Electronic Library 2012, 4, 543–556.

Udział w przygotowaniu publikacji: 25%

Kontakt z autorem:

mgorny@amu.edu.pl

Instytut Językoznawstwa

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu Collegium Novum

al. Niepodległości 4

61–874 Poznań

Dr hab. MAŁGORZATA KISIŁOWSKA, adiunkt w Instytucie Informacji Naukowej i Studiów Bibliologicznych Uniwersytetu Warszawskiego, zajmuje się zagadnieniami kulturowej funkcji bibliotek i informacji, a także problematyką zdrowotnych kompetencji informacyjnych. Wybrane publikacje: M. Kisilowska, J. Jasiewicz, Informacja zdrowotna. Oczekiwania i kompetencje polskich użytkowników. Raport z badań eksploracyjnych. Warszawa 2013; M. Kisilowska, Kultura informacji – definicja, możliwe interpretacje, potencjał badawczy. [W:] B. Sosińska-Kalata, E. Chuchro, M. Luterek, red., Nauka o informacji w okresie zmian. Warszawa 2013, 185–205.

Udział w przygotowaniu publikacji: 25%

Kontakt z autorką:

emka@uw.edu.pl

Instytut Informacji Naukowej i Studiów Bibliologicznych

Uniwersytet Warszawski

ul. Nowy Świat 69

00-927 Warszawa

*Dr hab. ZBIGNIEW OSIŃSKI – profesor UMCS, kierownik Zakładu Informatologii w Instytucie Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa UMCS w Lublinie; specjalności: informatologia, historia najnowsza Polski, metodyka i jakość kształcenia. Najnowsze publikacje: *The Polish historian and information revolution – dilemmas and challenges*. [W:] M. Juda, A. Has-Tokarz, R. Malesa, ed., *Around the Book, the Library and Information*. Lublin 2014, 269–282; *Europejskie czasopisma historyczne w bazach Scopus i Web of Science w kontekście oceny dorobku naukowego historyków w Polsce*, *Zagadnienia Informacji Naukowej – Studia Informacyjne*, 2014, 2, 47–91; *Tools of historian's work in a digital world*, [W:] A. Sobczak, M. Cichocka, P. Frąckowiak, ed., *History 2.0*. Lublin 2014, 31–46.*

Udział w przygotowaniu publikacji: 25%

Kontakt z autorem:

zbigniew.osinski@gmail.com

Instytut Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

pl. Marii Curie-Skłodowskiej 4

20-031 Lublin